

УДК 351.851:37(4)

В. Філіпова

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ

Проведено компаративний аналіз теоретико-методологічних принципів освітньої політики в країнах Європи, подано загальні і особисті характеристики формування означених принципів. Порівняно державну політику в галузі освіти європейських країн на основі трьох базових критеріїв: пріоритетів; спрямовуючої і регулюючої діяльності держави; цілей і динаміки реформування. На підставі проведеного аналізу визначено спільності і відмінності у державній політиці в галузі освіти європейських країн.

Ключові слова: державна політика, галузь освіти, компаративний аналіз.

Підвищення ролі освіти в сучасному світі пояснюється світовими тенденціями економічного і суспільного розвитку, які має враховувати держава, формуючи свою політику в галузі освіти, насамперед в умовах створення загальноєвропейського освітнього простору. Тому є досить актуальним компаративний аналіз державної політики в галузі освіти в країнах Європи і Україні, розгляд процесу формування та розвитку освітньої політики в європейській традиції, а також особливостей національної державної політики в галузі освіти, вивчення досвіду здійснення освітньої політики в Європі і Україні на сучасному етапі.

Важливе місце в осмисленні проблематики формування та розвитку державної освітньої політики займають дослідження В. Дарманського, Д. Дзвінчука, В. Журавського, В. Лугового, В. Огнів'юка, Н. Прогасової та інших. Різні аспекти цього питання досліджують відомі в цій галузі зарубіжні фахівці: Л. Болдирева, І. Кругова, І. Мятніков, В. Панарін, О. Смолін, Д. Шаранок та інші. Доцільно виділити також праці В. Байденко, А. Галаган, І. Іллінського та інших, у яких аналізуються внутрішні процеси і явища, характерні для сучасних освітніх систем, досвід реформ освітньої галузі та національні пріоритети її реалізації.

Проведений аналіз наукової літератури показав, що на сьогодні детальніше розроблене коло питань, пов'язаних із історичними, філософськими і соціологічними аспектами державної політики в галузі освіти. Практично відсутні компаративні дослідження історичного досвіду та сучасної практики формування та реалізації державної політики в галузі освіти України та країнах Європи. З огляду на актуальність і ступінь вивченості проблеми, метою статті є компаративний аналіз європейської і національної державної політики в галузі освіти в умовах створення загальноєвропейського освітнього простору.

Політичні перетворення в Україні, перехід до ринкової економіки, приєднання країни до Болонського процесу актуалізували необхідність осмислення місця і ролі освіти як у внутрішній, так і в зовнішній політиці держави. Такий принцип державної політики в галузі освіти України, як інтеграція системи вищої професійної освіти держави в світову систему при збереженні і розвитку досягнень та традицій вищої школи з підписанням Україною Болонської декларації, став особливо значущим, оскільки освіта

все більше стає способом просування країни на висококонкурентному ринку праці та міжнародному ринку новітніх технологій, що глобалізується і поступово перетворюється на один із провідних елементів геополітики та економічної стратегії держави.

У провідних країнах Європи та в Україні держава як політична організація влади на всіх етапах свого розвитку виробляла певну політику в галузі освіти. Найважливіші принципи освітньої політики були обґрунтовані в працях відомих західних і вітчизняних дослідників.

Компаративний аналіз теоретико-методологічних принципів освітньої політики в країнах Європи і України показує, що є загальним і особистим в формулюванні таких принципів. Наприклад, для європейської традиції найважливішими є такі пріоритети, як: виховання громадян – турбота державна і має здійснюватися під контролем держави (Платон, Аристотель, Цицерон, Кампанелла); професійну освіту, пов'язану з реальним життям – на службу державі (Ж. Ле Гофф, Ж.-Ж. Руссо, Я. Коменський, К. Маркс); освіта має бути загальною і обов'язковою (Т. Мор, Ф. Вольтер, Я. Коменський, А. Сміт, Д. Колеман); всебічне виховання особистості та гуманістичне спрямування освіти (Платон, Ф. Рабле, Ф. Вольтер, Ф. Шлеймахер); державна підтримка освіти (Д. Мілль, Д. Кейнс, А. Сміт).

Для національних традицій важливі такі принципи: збереження національного менталітету і духовної культури (Д. Донцов, О. Кульчицький П. Могила, В. Сухомлинський); системність освіти, наступність навчальних програм (І. Ільїн, В. Розанов, Г. Федотов); виховання громадянина-патріота, здатного до перетворення суспільних відносин (Г. Ващенко, М. Грушевський, І. Огієнко, С. Русова); масовість загальної освіти, загальна освіта – основа професіоналізації (В. Подмарков, В. Ковалевський, К. Абульханова-Славська); доступність і неперервність освіти народу для збереження багатства держав (Л. Магніцький, М. Новіков); державна підтримка освіти (В. Дарманський, Д. Дзвінчук, В. Луговий, Н. Протасова).

Звідси виявляються такі загальні теоретико-методологічні підстави принципів державної політики в галузі освіти в Україні і країн Європи: виховання громадян – турбота державна і має здійснюватися під контролем і за підтримкою держави; всебічне виховання особистості та гуманістичне спрямування освіти; зв'язок професійної освіти з реальними потребами держави на певному етапі його розвитку.

Формуючись, державна політика в галузі освіти в Європі і в Україні не могла не враховувати також і розвитку громадянського суспільства.

Політична активізація нижчих класів та їх інтеграція у політичний процес у межах індустріального суспільства підвищувала потребу в освіті непривілейованих класів. Своєю чергою, освіта продукувала необхідні моменти загальнозначущого суспільно-політичного обарвлення громадянського суспільства на користь розвитку держави. Країни, не маючи досвіду регулювання цих процесів, шукали свої складні шляхи в цій галузі, але, йдучи своїм шляхом, приходили до необхідності введення загальнозначущих принципів у політику освіти. До таких принципів можна віднести: обов'язкову початкову безкоштовну освіту (Англія. Середина XIX ст.); масове утворення і ліквідація безграмотності під егідою держави (Австрія. Кінець XIX ст.); обов'язкову початкову освіту з державним фінансуванням (Франція. Початок XX ст.) [1].

У різні часи різні держави приходили фактично до одних і тих же принципів державної політики в галузі освіти. Принципи формувалися враховуючи вимоги часу, розвитку суспільства і самої держави. При цьому національною відмінністю була наявність двох напрямків освітньої політики: у XVIII ст. – релігійний (підготовка до служіння церкви) і світський (підготовка до державної служби).

В Європі до тепер склалися дві основні освітні моделі: англосаксонська і континентальна. Найважливішою характеристикою англосаксонської освітньої моделі є те, що головна функція держави зводиться до вироблення та прийняття рішень на макрорівні, які зачіпають загальнонаціональні інтереси, а також до реалізації федеральних програм у галузі освіти і зосередженню діяльності на вирішенні стратегічних завдань розвитку освіти.

Континентальна модель характеризується домінуванням держави в питаннях управління і фінансування національних систем освіти. Найважливішою сучасною тенденцією є зближення двох основних типів систем в аспекті визначення оптимального співвідношення участі держави і громадських структур в організації, управлінні та фінансуванні національних систем [2].

Роль освіти на радянському етапі розвитку України визначалася соціальними і політичними завданнями, що стояли перед соціалістичною державою. Широка підтримка з боку громадськості проведеної державної політики в галузі освіти, з одного боку, і висока відповідальність та активна роль держави в цій галузі – з іншого, призвели до глибокої і всебічної модернізації освіти з виділенням необхідних для цього ресурсів і створенням механізмів їх ефективного використання. Освітня політика в Радянському Союзі будувалася на таких принципах: рівноправність громадян у галузі освіти; загальна грамотність населення; обов'язкова безкоштовна освіта (початкова, загальна основна, загальна повна); створення багаторівневої системи освіти; безкоштовна освіта всіх рівнів. Досвід Радянського Союзу щодо формування державної політики в галузі освіти є унікальним і не має аналогів у світі.

Державна політика в галузі освіти, відображаючи загальнонаціональні інтереси в галузі освіти та пред'являючи їх світовому співтовариству, враховує, водночас, загальні тенденції світового розвитку.

Зокрема, до числа основних сучасних тенденцій світового розвитку, що обумовлюють істотні зміни у державній політиці в галузі освіти, належать: прискорення темпів розвитку суспільства і, як наслідок, необхідність підготовки людей до життя в швидкозмінних умовах; перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, значне розширення масштабів міжкультурної взаємодії, з огляду на що особливу важливість набувають фактори комунікабельності й толерантності; виникнення і зростання глобальних проблем, які можуть бути вирішені лише внаслідок співробітництва в межах міжнародного співтовариства, що вимагає формування сучасного мислення у молодого покоління; демократизація суспільства, розширення можливостей політичного і соціального вибору, що зумовлює необхідність підвищення рівня готовності громадян до такого вибору; динамічний розвиток економіки, зростання конкуренції, скорочення сфери некваліфікованої та малокваліфікованої праці, значні структурні зміни у сфері зайнятості, що визначають постійну потребу в підвищенні професійної кваліфікації та перепідготовці працівників, зростанні їх професійної мобільності; зростання значення людського капіталу, який у розвинутих країнах становить найбільший відсоток національного багатства, що обумовлює інтенсивний, випереджальний розвиток освіти.

Нові цивілізаційні виклики закономірно призводять багато країн до нового “освітнього буму”, до хвилі масштабних реформ систем освіти. Це відбувається в таких різних країнах, як США і Великобританія, країнах Східної Європи, Південної Америки тощо. Проведені за кордоном освітні реформи орієнтовані на поточні і перспективні потреби суспільства, ефективне використання ресурсів, зокрема самих систем освіти.

Світові процеси модернізації освіти не минули і вітчизняну освіту, тому сучасна державна політика в галузі освіти характеризується безперервним напрацюванням і здійсненням заходів щодо її реформування.

Пріоритетами державної політики в галузі освіти в Україні стали відновлення відповідальності і активної ролі держави в галузі освіти, глибока, всебічна та комплексна модернізація системи освіти з виділенням необхідних для цього ресурсів і створенням механізмів їх ефективного використання.

Окремого розгляду заслуговує питання про відновлення відповідальності і активної ролі держави у сфері освіти. У 90-ті рр. ХХ ст. з низки об’єктивних і суб’єктивних причин держава, як відомо, послабила свій вплив на галузь освіти. На сьогодні ситуація змінилася. Держава відновила втрачені позиції й активно використовує механізми державного управління в галузі освіти.

Удосконалення національної системи освіти в сучасних умовах передбачає реалізацію таких напрямів державної освітньої політики та практики: розвиток державно-громадського управління системою освіти; бюджетне фінансування та контроль за цільовим використанням коштів; заохочення позабюджетних асигнувань у сферу освіти; розвиток правових засад освіти та нагляд за їх виконанням; стимулювання розвитку структур громадянського суспільства – асоціацій освітніх установ і різних категорій педагогічних кадрів як партнерів держави; механізми державного управління якістю освіти. Найважливішою умовою ефективності перелічених напрямів є державні заходи з підвищення рівня соціальної захищеності працівників освіти, учнів та вихованців.

Отже, державна політика в галузі освіти України має достатньо спільних і відмінних рис із державною освітньою політикою інших європейських країн, які необхідно визначити на підставі аналізу.

Компаративний аналіз державної політики в галузі освіти, що проводиться в європейських країнах, зокрема й Україні, можна провести на основі трьох базових критеріїв: пріоритети в галузі освіти; направляюча і регулююча діяльність держави в галузі освіти; цілі і динаміка реформування національних систем освіти.

У переліку пріоритетів державної політики в галузі освіти компаративний аналіз показує, що для України та європейських країн спільним є: проголошення галузі освіти пріоритетною на сучасному етапі розвитку суспільства; провідна роль загальнолюдських цінностей, повага прав і свобод людини; облік, захист та збереження національних традицій; створення системи якості освіти; системний підхід і послідовність освітньої політики.

Відмінності в цій галузі пов’язані з тим, що для Європи метою є створення конкурентоспроможної системи освіти, привабливої для іноземних студентів і сприяння подальшому зміцненню та розвитку європейської інтеграції. Для України важливе подолання соціально-економічної та духовної кризи, відновлення статусу України як провідної держави у галузі освіти і науки.

У плані спрямовуючої і регулюючої діяльності держави в галузі освіти загальним для європейських країн є те, що спрямовуюча і регулююча діяльність держави в галузі освіти здійснюється для досягнення конкретних стратегічних цілей і вирішення завдань загальнодержавного або глобального значення. Незважаючи на те, що соціокультурні особливості розвитку освітніх систем держави та європейських країн значно різняться, увага держави до проблем розвитку освіти з давніх часів і до тепер є загальною характеристикою для України і європейських країн. Структура, форми і зміст освіти змінювалися з урахуванням вимог часу та інтересів держави, в суспільній свідомості жили погляди на освіту як на засіб оновлення та поліпшення життя, збереження і передачі культурних цінностей, а державою, своєю чергою, освіта використовувалася для досягненні політичних цілей: забезпечення політичної і соціальної стабільності, розвитку та трансформації політичних систем, розвитку інститутів громадянського суспільства, забезпечення національної безпеки [3].

Як відмінності, відзначимо різний ступінь участі держави в процесі управління освітніми системами і ресурсного забезпечення, регульованого і такого, що регламентується політикою самої держави в галузі освіти. Для освітніх систем англосаксонської моделі характерна максимально допустима централізація адміністративних та розпорядчих функцій у державних органах управління освітою, а для освітніх систем континентальної моделі, навпаки, – спостерігається тенденція їх децентралізації та залучення до управління освітою і фінансування різних суспільних інститутів. Загалом у країнах Європи спостерігається прагнення до більшої централізації, точніше – визначення оптимального співвідношення участі держави і громадських структур в управлінні освітою. В Україні, навпаки, все більше проявляється тенденція до децентралізації: розширення автономії місцевої влади, збільшення відповідальності організаторів освіти.

Для країн Європи характерна тенденція поступового зближення двох основних типів систем освіти (англосаксонської і континентальної) в аспекті визначення оптимального співвідношення участі держави і громадських структур в організації, управлінні та фінансуванні загальнонаціональної системи освіти. Незважаючи на панування в західній науці теорій і концепцій, пов'язаних із підтриманням автоматизму вільного ринку при обмеженні державного втручання в економічну та соціальну сфери, роль держави в організації системи освіти залишається досить значною [4]. В Україні на сучасному етапі спостерігається процес скорочення державної присутності в освіті. У веденні держави залишаються питання управління, контролю, стандартизації освіти. Водночас в країні триває пошук моделі системи освіти, заснованої на балансі ринкових відносин і державної присутності.

Щодо цілей і динаміки реформування національних систем освіти спільним для цих країн є створення нового механізму в інтересах розвитку всієї системи освіти відповідно до умов: переходу до постіндустріального суспільства; значного розширення масштабів міжкультурної взаємодії; виникнення і зростання глобальних проблем; зростання конкуренції на ринку освітніх послуг, структурні зміни в сфері зайнятості, що визначають постійну потребу в підвищенні професійної кваліфікації.

Відмінності здебільшого пов'язані зі специфікою сучасних політичних процесів в Європі і Україні. Основою реформування систем освіти країн Європи є етапи політичної та економічної інтеграції. Інтеграція вимагала від національних систем вищої освіти нової цільової орієнтації, що враховує потреби сучасного і майбутнього світу.

На сьогодні головною спільною рисою в системі пріоритетів державної політики в галузі освіти європейських країн є проголошення галузі освіти пріоритетною на сучасному етапі розвитку суспільства. Очевидним є той факт, що в XXI ст. лідувати в економічній, соціальній та інших сферах буде та країна, яка основою свого зростання зробить першість в освітніх системах і технологіях. У цих умовах політика країн у галузі освіти спрямовується на створення такої системи освіти, яка сприяла б максимальному розвитку інтелектуального і духовного потенціалу особистості і держави загалом.

Отже, європейські і національна моделі державної політики в галузі освіти еволюціонують і стають все більш подібними. Однак говорити про єдину європейську модель поки не можна, адже багато принципів їх роботи (фінансування, роль уряду, статус вищих освітніх установ тощо) продовжують принципово відрізнятися.

Висновки

Компаративний аналіз державної політики в галузі освіти, що проводиться в європейських країнах, зокрема й Україні, показав, що у переліку пріоритетів державної політики в галузі освіти для України та європейських країн спільним є: проголошення галузі освіти пріоритетною на сучасному етапі розвитку суспільства. Відмінності в цій галузі пов'язані з тим, що для Європи основною метою є створення конкурентоспроможної системи освіти, а для України важливе подолання соціально-економічної та духовної кризи, відновлення статусу України як провідної держави у галузі освіти і науки. У плані спрямовуючої і регулюючої діяльності держави в галузі освіти загальним для європейських країн є те, що спрямовуюча і регулююча діяльність держави в галузі освіти здійснюється для досягнення конкретних стратегічних цілей і вирішення завдань загальнодержавного або глобального значення, відмінністю є різний ступінь участі держави в процесі управління освітніми системами і ресурсного забезпечення. В аспекті цілей і динаміки реформування національних систем освіти спільним для європейських країн є створення нового механізму в інтересах розвитку всієї системи освіти відповідно до умов. Відмінності здебільшого пов'язані зі специфікою сучасних політичних процесів в Європі і Україні. На підставі проведеного аналізу можна стверджувати, що успіх реформ національних систем освіти і створення загального освітнього простору Європи багато в чому залежить від узгодженої державної політики в галузі освіти країн і послідовного втілення в життя прийнятих рішень.

Перспективи подальшого дослідження полягають у вивченні державної політики в галузі педагогічної освіти європейських країн та державного управління освітніми системами.

Література

1. Галаган А. И. Интеграционные процессы в области образования: анализ мировых тенденций [Текст] / А. И. Галаган. — М. : [б. и.], 2002. — 275 с.
2. Галаган А. И. Образовательные реформы последнего десятилетия XX века в странах Центральной и Восточной Европы / А. И. Галаган // Социально-гуманитарные знания [Текст]. — М. : [б. и.], 2002. — № 2. — С. 208—223.
3. Ларионова М. Б. Развитие интеграционных процессов в образовании: анализ европейского опыта / М. Б. Ларионова // Высшее образование сегодня [Текст]. — М. : [б. и.], 2006. — С. 44—49.

4. Казаринова Д. Б. Европейская интеграция: политико-институциональное и социокультурное измерения [Текст] : монография / Д. Б. Казаринова. — М. : [б. и.], 2006. — 160 с.

V. Filippova

**COMPARATIVE ANALYSIS OF PUBLIC POLICY
IN THE SPHERE OF EDUCATION OF EUROPEAN COUNTRIES**

The comparative analysis of theoretical and methodological principles of educational policy in Europe and Ukraine is carried out, the general and personal characteristics of formulation of the mentioned principles are given. The state educational policy of European countries is compared based on three basic criteria: priorities of directing and regulating activities of the state; goals and dynamic of reforming. On the basis of conducted analysis the commonality and differences in public policy in education sphere of European countries are determined.

Key words: public policy, education sphere, comparative analysis.